

1

איי ירוק בים

שוניות האלמוגים הצבעוניות של אילת מוכרות לרבים, אך כדאי לדעת שלא הרחק מהן קיימות מערכות אקולוגיות נחבאות אל הכלים, יפות ומעניינות לא פחות - ובהן שלל בעלי חיים מרהיבים, כגון חשופיות צבעוניות, תמוננים, דיונונים, שושנות ים ועוד. הכירו את מרבדי עשב הים של אילת

שנה. החזרה לים לוותה בהתאמות מבניות שאפשרו להם האבקה תת ימית ומבנה עלים ותאים מיוחד, שמקל על מעבר גזים במים. בנוסף להפצה מינית דרך האבקה, מופצים עשבי ים וגטטיבית על ידי התפשטות אופקית (התפתחות חלק מן הצמח, כגון שורש, גבעול, עלה או ניצן לצמח שלם).

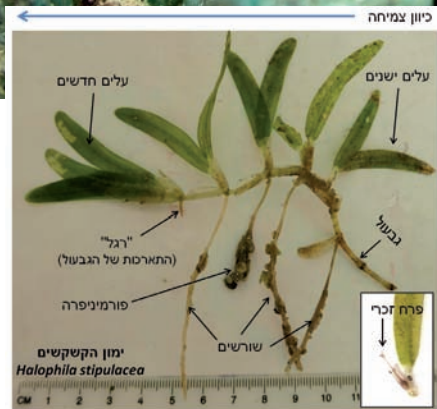
חשיבותם של עשבי הים ותרומתם למערכות אקולוגיות ימיות

כצמחים, למרבדי עשבי הים כושר יצרנות ראשונית גבוה (כלומר, יצירת חומר אורגני מחומרים אי-אורגניים באמצעות תהליך הפוטוסינתזה), וכבית גידול, הם בעלי כושר נשיאה גבוה (כלומר, יכולת תמיכה במגוון גדול של בעלי חיים). על כן נחשבים

כתבו: ד"ר אסף זבולוני, שי אורון,
ד"ר גדעון וינטרס וד"ר יונתן שקד

עשבי ים (Seagrasses), בניגוד למה שרבים נוטים לחשוב, אינם אצות אלא צמחי ים עילאיים בעלי פרחים, הגדלים באזורי חוף רדודים. קבוצה זו של צמחים כוללת 58 מינים המשתייכים ל-13 סוגים - שישה מתוכם גדלים אך ורק בימים ממוזגים ושבעה סוגים נפוצים בסביבות טרופיות. האזור בעולם שבו מגוון מיני עשב הים הוא הגדול ביותר נמצא במשולש שבין אוסטרליה, אינדונזיה והפיליפינים, בדומה לאלמוגים. מבחינה אבולוציונית, מה שמייחד את עשבי הים הוא שמקורם בצמחי יבשה עילאיים (כלומר, צמחים בעלי פרחים, שורשים וזרעים) שחזרו לים לפני כ-60-90 מיליון

1. חשופית מעוטרת בשלל צבעים זוחלת על מרבדי עשב הים בחוף הצפוני. **צילום: עמרי יוסף עומסי**
2. צלופח אפור מגיח ממחילה שנוצרה בין שורשי עשב הים בחוף הצפוני. **צילום: עמרי יוסף עומסי**
3. אבובן נדיר מהמין *HALICAMPUS MACRORHYNCHUS* בבגדי הסוואה על רקע עשבי הים בחוף הצפוני. **צילום: עמרי יוסף עומסי**

3

2

קיבוע פחמן

בזכות תהליך הפוטוסינתזה לוקחים עשבי הים חלק משמעותי במחזור הפחמן באוקיינוסים. למעשה, הם מהווים מאגר לכ-15% מהפחמן המצוי באוקיינוסים ומדי שנה הם סופחים כ-27.4 מיליון טון של פחמן דו חמצני (CO_2) ובכך תורמים לוויסות כמות הפחמן הדו

חמצני בים ובאטמוספירה, ולוויסות חומציות מי הים. למעשה, צריכת פחמן דו חמצני על ידי יצרנים ראשוניים פועלת לכיוון הורדת החומציות במי הים וכך מרבדי עשב הים מהווים מנגנון המגן על בעלי חיים משקיעי שלד, כגון אלמוגים, חלזונות, צדפות, קיפודי ים ויצורי שונות רבים אחרים, הרגישים לעלייה בחומציות מי הים.

מניעת סחיפת קרקע והגנה על הסביבה החופית

בדומה לצמחים יבשתיים המגנים על הקרקע מפני סחיפה, גם עשבי הים, בזכות מערכת השורשים הסבוכה שלהם, ממוזערות תנועה והרחפה של סדימנט (גרורי חול מהקרקעית) על ידי סערות, גלים, זרמים ותנועת דגים. למעשה, פגיעה במרבדי עשב הים עלולה להוביל לגריעה של חול מהקרקעית, דבר העלול לגרום במשך השנים לגריעת חול מחופי הים ולפגיעה בקו החוף. בנוסף, מכיוון שמרבדי עשב הים הופכים את הקרקעית למורכבת יותר מבחינה מבנית ול"מחוספסת", הם תורמים להפחתת האנרגיה הקינטית של הגלים טרם הגיעם לחוף במהלך סערות חורף.

עשבי הים למיני מפתח (keystone species) המהנדסים את סביבתם ומשפיעים עליה. רק לאחרונה החלו מדענים לחקור בצורה אינטנסיבית את עשבי הים. בשנת 1998 נוסדה באוסטרליה תכנית ניטור עולמית שנקראת Seagrass Watch, הממומנת בעיקר על ידי הרשות הממונה על הפארקים הימיים באוסטרליה (Great Barrier Reef Marine Park Authority). התכנית נוסדה מתוך הבנה של הקהילה המדעית שקיימת תלות של מערכות אקולוגיות שכנות, כגון שוניות האלמוגים, במרבדי עשב הים, ושלמרבדים אלו שירותי מערכת (Ecosystem services) רבים וחשובים, ובהם:

מורכבות מבנית ומגוון ביולוגי

עשבי הים יוצרים, מתחת לפני הקרקעית, מערכת מסועפת של שורשים שמהווים בית גידול ליצורים שוכני קרקעית. מעל לפני הקרקעית הם מצמיחים עלים המשמשים מסתור או מזון לבעלי חיים רבים. המבקרים במרבדי עשב הים יוכלו להבחין בבעלי חיים ייחודיים לאזור זה, כגון: סוסוני ים, דיונונים, תמנונים, צבי ים, סרטנים, קיפודי ים, נחשונים, חלזונות, חשופיות מרהיבות, צלופחי גן ודגים מעניינים במיוחד. מרבדי עשב הים נחשבים גם כבתי אומנה (nursery grounds) - אזורים שבהם מיני בעלי חיים רבים מבלים את השלבים הראשוניים של חייהם. לאחר מכן, כאשר הם גדלים ואינם מסוגלים עוד למצוא מסתור והגנה בעשב הים, הם נפוצים למערכות אקולוגיות שכנות, כגון הים הפתוח ושוניות האלמוגים.

↑ מורפולוגיה של עשב ים מהמין ימון הקשקשים (*Halophila stipulacea*). צמח ים עילאי זה מתרבה ברבייה מינית (האבקה) וגם ברבייה וגטטיבית (צמיחה). על שורשי עשב הים וגם על עליהם אפשר למצוא חוריריות (Foraminifera), מיקואורגניזמים ימיים, חד-תאיים, בעלי שלד חיצוני קשה ומחורר. למטה מימין - פרח זכרי.

גורמים העלולים לפגוע במרבדי עשב הים באילת

מלבד הפרעות מעשי ידי אדם, קיימות גם הפרעות טבעיות העלולות לפגוע בעשב הים, כגון סערות חורף חזקות העלולות לגרום לכיסוי מרבדי עשב הים בסדימנט, כמו גם שיטפונות ממקור יבשתי העלולים להסיע לחוף הצפוני כמויות אדירות של סדימנט שמכסה את עשב הים. למרות זאת, בבדיקה שנעשתה בחוף הצפוני נראה שעשב הים מסוגל להתמודד עם סדימנט שמכסה אותו ובמשך הזמן לבצבץ מבעד לשכבת הסדימנט החדשה. בתי הגידול התפתחו להתמודד עם העקות הטבעיות בסביבתן - העקות הלא טבעיות הן אלה שעמן מתקשה הטבע להתמודד. הבנת חשיבותם של מרבדי עשב הים במקומות רבים בעולם מתבטאת בין היתר בהקמת שמורות טבע ימיות מיוחדות למרבדים אלה. בארץ, קבוצת חוקרים, בראשותו של ד"ר גדעון וינטרס (מרכז מדע ים המלח והערבה), החלו השנה למפות את אזורי עשב הים באילת ולנטר אותם, כך שבעתיד הקרוב אפשר יהיה להבין בצורה טובה יותר כיצד לשמרם.

על אף שלעשבי הים יכולת לספוח נוטריינטים מהסביבה, כמות גדולה מדי של נוטריינטים וחומר אורגני עלולה לגרום להשתלטות של אצות גדולות (macro algae) על מרבדי עשב הים. עצמים מלאכותיים המונחים על קרקעית הים (ספינות טבועות, שוניות מלאכותיות, צמיגים וכל פסולת מוצקה אחרת) מובילים גם הם לפגיעה בעשב הים, לא רק באזור המייד שלעליו מונח העצם, אלא גם באזור שסביב העצם המלאכותי. הסיבה לכך אינה לגמרי ברורה, אך ייתכן שהיא קשורה בבעלי חיים הניזונים מעשב הים ומוצאים מחסה באותם עצמים מלאכותיים, או בהפרעות שיוצרים עצמים אלה לזרימה הטבעית. לדוגמה, ספינה שהוטבעה בחוף הצפוני באזור עשב הים "יצרה" סביבה רצועה ברוחב של כ-15 מטר שבתוכה עשב הים אינו גדל. השלכת עוגנים מכלי שיט גורמת לעקירתו של עשב הים. על כן, במקומות רבים בעולם חל איסור על השלכת עוגנים באזורי עשב ים וכלי שיט נדרשים להיקשר אך ורק למצופי עגינה קבועים המעוגנים לקרקעית.

4

5

6

ספיחת נוטריינטים (חמרי דשן) ושמידה על איכות וצלילות המים

מרבדי עשב הים הם אתר ספיחת לנוטריינטים המגיעים לסביבה הימית ועלולים לפגוע באיכות המים. הביומאסה הגדולה שהם יוצרים עם יצורים פוטוסינתטיים אחרים הגדלים עליהם (כגון אצות), סופחת ומקבעת כמות גדולה מאוד של פחמן וחנקן. נכון להיום אין בידי החוקרים נתונים לגבי מפרץ אילת, אבל מרבדי עשב ים מהמין פוסידוניה (*Posidonia oceanica*) המצויים בים התיכון מקבעים מדי שנה כ-570 מיליון קילוגרם חנקן! מפרץ אילת נחשב לים אוליאוטרופי (ים עני בנוטריינטים ובחומר אורגני), כך שעלייה בריכוז הנוטריינטים במפרץ עלולה לגרום לפריחת מאסיבית של אצות ובכך לפגוע בצורה קשה בשוניות האלמוגים ובצלילות המים. יכולת הספיחה הגבוהה של נוטריינטים על ידי עשבי הים תורמת לאיכות המים ובכך מגינה גם על שונית האלמוגים.

תמיכה במערכות אקולוגיות שכנות

מערכות אקולוגיות בטבע אינן מתקיימות כמערכות עצמאיות סגורות, אלא הן קשורות בדרכים שונות למערכות אקולוגיות שכנות. מרבדי עשב הים, בזכות תרומתם לאיכות המים ולוויסות החומציות,

ובזכות היותם בתי אומנה לבעלי חיים צעירים ותרומתם למגוון הביולוגי, תומכים במידה רבה במערכות אקולוגיות שכנות כגון שוניות האלמוגים וסביבת הים הפתוח.

מקור לחומרים המשמשים לתעשיית התרופות

בעולם נעשה שימוש בחומרים המופקים מעשבי ים בתעשיית התרופות ובפיתוח במחקר הרפואי.

תיירות

במקומות רבים בעולם שבהם קיימים מרבדי עשב ים, כגון בים הקריבי ובפיליפינים, צוללים ומשנרקלים מובלים על ידי מועדוני הצלילה לבקר באזורים אלה ולהתרשם ממגוון מיני בעלי החיים המצויים בהם. גם באילת קיימים מרבדי עשב ים מרשימים (ראו כתבה בעמ' 22), אך רבים מהמבקרים באילת צוללים רק באזורי השוניות ומפספסים את בית הגידול המרשים והמעניין הזה, המציע לחובבי הטבע מראות ייחודיים ובעלי חיים שכמעט אי אפשר למצוא בשוניות האלמוגים. מרבדי עשב הים הם גן עדן לצלמי מאקרו בזכות שלל בעלי החיים הקטנים הנמצאים בין ענפי עשב הים, כגון חשופיות צבעוניות, סוסוני ים זעירים, שושנות ים, סרטנים ומגוון רחב של דגים. ■

4. דינון מהסוג *Sepia* בחוף הצפוני
צילום: שי אורון
5. קיפוד ים, בעל חיים צמחוני, חי על עשב הים בחוף הצפוני.
צילום: שי אורון
6. קרנון נדיר מהמין *Xiphasia setifer* שוחה בין עלי עשב הים בחוף הצפוני.
צילום: עמרי יוסף עומסי

הכותבים הם ד"ר אסף זבולוני, אקולוג מפרץ אילת, רשות הטבע והגנים; שי אורון, המכון הבין אוניברסיטאי למדעי הים באילת; ד"ר גדעון וינטרס, מרכז מדע ים המלח והערבה; ד"ר יונתן שקד, מנהל תכנית הניטור הלאומית של מפרץ אילת